

La calaixera prodigiosa (I)

Radiografia del *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana* de Joan Coromines

Joan Ferrer (Universitat de Girona)

Joan Ferrer i Costa, secretari de Joan Coromines des de l'any 1992 fins al 1997, en aquest article que titula «La calaixera prodigiosa», que publicarem en dues parts, analitza les característiques més rellevants del ja famosíssim diccionari etimològic del nostre il·lustre fil·leg. Joan Ferrer, sens dubte un dels millors coneixedors de l'obra i de la personalitat de Joan Coromines, posa en relleu un gran nombre d'aspectes, tant de l'una com de l'altra, d'un gran interès.

1. La construcció de l'obra i del mite

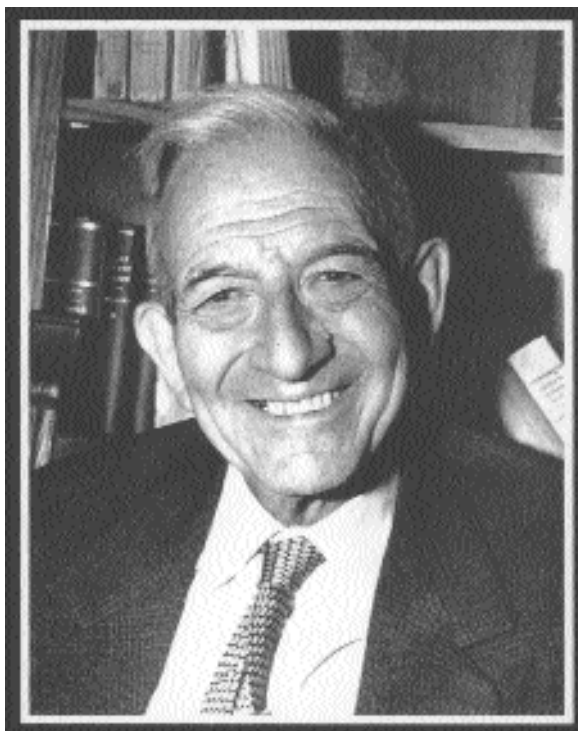
El 12 de juny de 1976, quan Joan Coromines tenia setanta-un anys, va escriure una carta a Francesc de B. Moll en què, entre altres coses, afirmava:

Ja tinc més de 300 grans pàgines escrites a màquina del *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana* (tot BA-, car hem ajornat la A), però això serà una obra immensa, colossal, per la quantitat atterradora de materials que tenia jo reunits: i a estones em sento molt vell. Car tinc encara bastants altres compromisos per acabar. I per això faig esforços de flaquesa per posar en marxa ràpida aquest altre llibre que he preparat tota la vida. (Carta 210 de J.C. a F. de B.M., dins *Epistolari Joan Coromines – Francesc de B. Moll*, a cura de Josep Ferrer i Joan Pujadas, Fundació Pere Coromines, Barcelona 2000, p. 547)

En una altra carta del mateix epistolari, de l'any 1979, Coromines diu a Moll:

Arribaré tan enllà com m'estigui fadat i destinat (aquesta setmana acabaré la D). Ningú no em podrà ajudar. I si he deixat córrer de fer més intents per aconseguir-ho és per això; o potser també hi ajuda un cert temor que els qui ho provin i jo haguéssim de gastar més temps a anivellar plans, que fent avançar l'obra. Treballa sol i sense parar, no sé si inhumanament o si encara algú pensa que podria fer un poc més si en lloc de dedicar-hi onze mesos o onze i mig a l'any, fossin dotze. Acabaré fent-ho? Crec que sí. Però tinc por que encara pugui aclarar-me un sentiment de sobre-saturació. (Carta 217, p. 568)

Ens trobem en el cor del mite: Coromines havia anat guardant cèdu-

Joan Coromines (foto de la portada del llibre *Joan Coromines 90 anys*, de Curial Edicions Catalanes, a cura de Josep Ferrer i de Joan Pujadas)

les dins la gran calaixera –que ell sempre, amb pertinència corominiana, va anomenar «cedulari»– fins que en l'any 1975 a Pineda, quan ell tenia setanta anys i ja en feia vuit que era catedràtic emèrit de la Universitat de Chicago/Xicago, va començar la redacció dels materials acumulats durant més de cinquanta anys, des de l'època de la seva joventut, quan era estudiant i professor ajudant de la Universitat de Barcelona (1922-1938), passant per la seva època de professor a la Universitat de Cuyo, a l'estat argentí de Mendoza (1939-1945) i culminant la seva carrera acadèmica com a catedràtic de filologia romànica a la Universitat de Chicago (1946-1967).

La revelació de Coromines com una de les grans figures de la filologia

romànica del segle XX va ser causada per la publicació del seu *Diccionari crític etimològic de la llengua castellana*, 4 vol., 1955-1957. En el moment de la publicació d'aquesta obra, a Catalunya, Coromines era un personatge pràcticament desconegut. Era un professor que vivia als Estats Units i que havia publicat, l'any 1954, *El que s'ha de saber de la llengua catalana*. Això pràcticament era tot el que havia arribat aquí del personatge. La llunyania de Catalunya va ser el primer factor de la creació del «mite Coromines».

Darrere del mite, però, hi ha una història, que comença en una època molt reculada:

Aquesta és l'obra de tota una vida. Des de 1922, data de les primeres notes preses amb aquest objecte, no he parat mai de dedicar-m'hi en forma creixent. La meua vida, i la vida de la col·lectivitat, em van anar obligant a una infinita sèrie de tombs i marrades que m'apartaven de la dreta línia d'aquesta obra. Però jo m'hi tornava, i el llibre en certa manera es revenjava, engruixint i amplificant tots dos el tresor d'idees i d'informacions destinades a la meua obra de sempre, en una proporció igual o doble de la que exigien aquests altres treballs que he qualificat de marrades, i perfeccionant els mètodes i elevat el nivell del futur diccionari català. L'obra corria el perill que la seva mateixa massa i rigor em descoratgessin d'encetar-ne la redacció definitiva. (*DECat I*, prefaci, § 1)

Els primers estudis etimològics de Coromines, que el *DECat* recupera, són de l'any 1931 i són uns treballs modèlics per la claredat de l'argumentació lingüística:

[DESEMPALLEGAR-SE] No veient raons clares per apartar-me'n serà millor que repeiteixi el que vaig escriure el 1931 sobre l'origen d'aquest mot:

«El llatí vulgar posseïa un verb IMPEDICARE, substituït i hereu de les funcions del clàssic IMPEDIRE en la major part de les llengües romàniques (it. *impedire*, fr. *empêcher*, port. *empelgar*, etc.). Fins ara la correspondència catalana d'aquest mot no ha estat assenyalada en cap text de la llengua antiga ni en els parlars actuals. Tanmateix jo tinc la seva existència per probable, basant-me en la dels seus contraris *espeegar* 'despatxar', que coincideix exactament amb oc. ant. *espezegar* (ll. EXPEDIRE, EXPEDICARE), i, sobretot, **desempeegar*.

»Sens dubte aquesta paraula no està testificada en aquesta forma, però és fàcil reconèixer-la sota la grafia *desempagar*, que amb el sentit de 'enllestir' es llegeix en una carta de l'any 1482. [...]

»La forma **desempeiegar* (amb intercalació de iod com en *veïes*, *jaient*, etc.) subsisteix, si no m'equivoco, lleument alterada en el modern *desempallegar*, de la mateixa manera que *atzagallada* (pronúncia corrent a Barcelona) per *atzagaiada*, *callada* 'crossa' per **caiada* (cast. *cayado*), *fallanca* per *faianca* (veg. DCEC, s.v., amb més casos), per efecte del que els llatinistes anomenarien un «hiperurbanisme».

»El diccionari Bulbena registra un verb *empallegar* 'embafar'. Si aquest mot, que no he sentit mai a Barcelona, fos alguna cosa més que una creació de lexicògraf (inspirada en el cast. *empalagar*), caldria veure-hi el representant directe de IMPEDICARE. Però serà bo d'esperar-ne la confirmació dels textos o de la llengua viva, abans d'assegurar-ho. (DECat III, 80,a26-b18)

Coromines en aquests treballs de joventut demostra que ja tenia el mètode d'estudi etimològic del lèxic ben establert, i durant els setanta anys següents de la seva vida continuarà aplicant-lo a tota la documentació que anirà recollint.

En una carta a Fabra, datada a Mendoza el 30 d'agost de 1944, hi trobem explicada clarament la manera de treballar de Coromines:

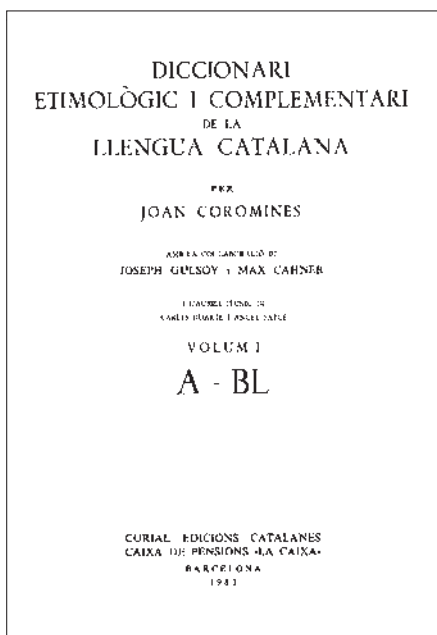
En aquest institut, que van crear per a mi, tinc materials abundants i adequats: quatre grans sales, mobiliari luxós, dos ordenances i dos auxiliars tècnics (estudiants que han acabat la carrera o es troben al darrer any) sota les meves ordres. Ells han escrit a màquina i per duplicat unes 30.000 cèdules atenint-se als senyals en lla-pis que jo havia posat en les fonts (encapçalament, i text comprès entre els senyals de començament i fi). [...]

He estat preparant en aquests cinc anys

un diccionari etimològic castellà, però al costat de cada cèdula castellana, en feia una o dues per a l'obra catalana paral·lela i d'altres que serviran per a totes dues.

[...] Faig gestions per passar l'any que ve als Estats Units amb alguna beca científica o una càtedra que permetés de treballar, per tal d'acabar la recollida de materials per als dos diccionaris etimològics (hi ha molts llibres i col·leccions inassequibles a Amèrica del Sud). (Carta VII de J.C. a P.F. dins *Pompeu Fabra i Joan Coromines: La correspondència dels anys de l'exili*, a cura de Josep Ferrer i Joan Pujadas, Fundació Pere Coromines, Barcelona 1998, pp. 45-47)

El DECH, publicat entre 1954-1957, sorprèn per la gran quantitat d'infor-

Portadella mostrant el primer volum del DECat

mació que aporta sobre el català, a vegades fins a uns extrems inversemblants. És el cas de *triar*, estudiat dins els dos diccionaris etimològics de la llengua castellana de Coromines:

TRIAR, 'escoger', voz rara y en realidad ajena al cast., tomada del cat. *triar* id. [...] *1a doc.*: en algún léxico de los SS. XVII y XIX; antes sólo aparece en un doc. arag. de 1311, y algún otro ej. suelto y muy dudoso; en catalán es constante desde el S. XIII. (DECH V, 627,a1-13)

Coromines aprofita qualsevol ocasió per a donar a conèixer les seves recerques etimològiques sobre el lèxic català.

No tornem a tenir notícies del diccionari fins que l'any 1962 Max Cahner –la notícia ens l'ha feta saber ell mateix– va adreçar una carta a Coromines demanant-li la redacció d'un dic-

cionari etimològic català reduït, a l'estil del *Breve diccionario etimológico de la lengua castellana*, que Coromines acabava de publicar (1961). Edicions 62, que Cahner acabava de fundar, havia de ser la casa editora del llibre. Coromines va respondre a Cahner demanant-li d'ajornar el projecte perquè no es podria escriure un diccionari abreujat sense haver escrit abans el diccionari gros. Encara passaran divuit anys abans que Cahner pugui publicar el primer volum del *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*, sota el segell editorial de Curial Edicions Catalanes.

Coromines començà a redactar el DECat l'any 1975 i n'acabà la redacció el 4 de juny de 1984, tot i que el volum IX no es va publicar fins al mes de març de l'any 1991. Durant nou anys escriví un llibre que, posat en format de les *Obres completes* de Josep Pla, ocuparia 27.692 pàgines. A nivell de comparació, cal dir que les O.C. de Pla ocupen unes 29.000 pàgines. Cal tenir en compte que, havent-se publicat ja el volum X (suplement i índex), l'extensió del diccionari català de Coromines és ja molt superior al conjunt de les O.C. del gran grafòman empordanès.

Els volums van aparèixer amb una celeritat sorprenent. Hem de tenir en compte que tota l'obra es va compondre amb linotípia i que la correcció era extraordinàriament complexa, atès que Coromines solia canviar la redacció dels articles quan els volums es trobaven en fase de compaginades. Tot plegat va ser una proesa de la senyora Carmina Garcia-Roca, responsable de la producció del DECat, i del senyor Teodor Grau, tipògraf d'una competència prodigiosa. Els originals de Coromines eren la cosa més semblant a un palimpsest, escrits a un sol espai, sense marges i amb infinites correccions manuscrites sobre l'original mecanografiat.

Els volums van anar apareixent molt ràpidament: I: A-BL, 1980, 850 pp.; II: BO-CU, 1981, 1.120 pp.; III: D-FI, 1982, 1.054 pp.; IV: FL-LI, 1984, 962 pp.; V: LL-NY, 1985, 996 pp.; VI: O-QU, 1986, 977 pp.; VII: R-SOF, 1987, 1.007 pp.; VIII: SOG-UX, 1988, 1.000 pp.; IX: V-ZUM, 1991, 623 pp. El volum X es publicà el mes de desembre de l'any 2001 i conté un pròleg que explica la gènesi d'aquest darrer volum del DECat (pp. v-vi), el «Suplement» redactat per Joan Coro-

mines (pp. 1-54), amb breus addicions i precisions sobre alguns articles del diccionari i l'«Índex» (pp. 57-966), redactat per Joan Ferrer, Josep Ferrer i Joan Pujadas. L'índex conté 282.251 entrades que recullen, sense lematitzar i amb la mateixa grafia en què apareixen en el /DECat/ tots els mots catalans tractats en el conjunt de l'obra. La referència al mots és feta amb la màxima precisió: volum del diccionari, pàgina, columna i línia, de manera que permet conèixer l'abast lèxic real de l'obra de Coromines i és un instrument imprescindible per a localitzar amb rapidesa i precisió qualsevol mot de la llengua –antiga, moderna, dialectal i, en alguns casos, també de la llengua pròpia de Coromines– tractat dins el /DECat/.

El *DECat* comptà amb la col·laboració de Joseph Gulsoy i de Max Cahner. Gulsoy, ara catedràtic emèrit de la Universitat de Toronto, va ser l'únic deixeble de Coromines que col·laborà amb ell durant tota la seva vida. Aquest filòleg canadenc, a més d'escriure molts articles esparsos al llarg de l'obra, va redactar senceres les lletres N-O-U, a partir dels materials de la calaixera de Coromines. Les pàgines de Gulsoy no tenen la vivacitat de l'estil del mestre, però, com a contrapartida, són unes veritables obres mestres de mètode filològic i de rigor científic. Quan Gulsoy arriba a una conclusió, podem estar segurs que ens trobem davant una certesa científica.

Cahner va redactar un nombre reduït d'articles dins el conjunt de l'obra, però va contribuir a enriquir la calaixera de Coromines amb materials procedents dels seus immensos coneixements bibliogràfics i va portar el pes d'una tasca que, a mesura que van anar passant els anys, esdevingué feixuga i imprescindible: Cahner va ser l'editor i el conseller que Coromines, que vivia sol i aïllat del món acadèmic, necessitava, i si el *DECat* va arribar a bon port va ser en bona part gràcies a la seva pertinàcia.

2. Les fonts del *DECat*

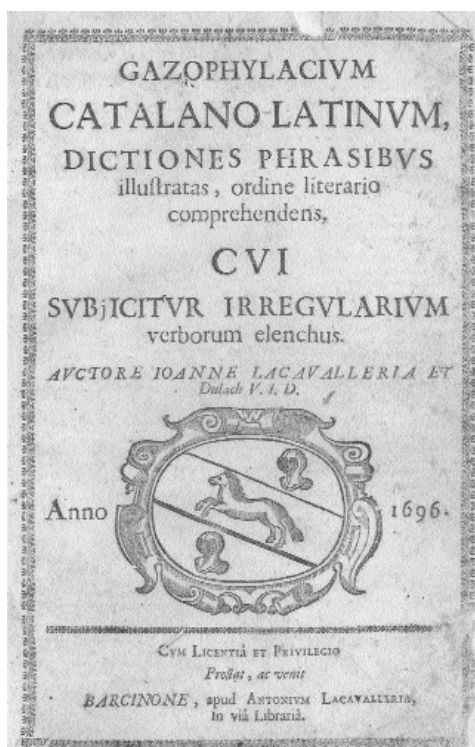
El *DECat* constitueix un edifici estructurat al voltant de dos eixos diacrònics (la història de la lexicografia i de la llengua i la literatura) i de tres eixos sincrònics (les enquestes, els records personals i les notícies aportades pels informants). Caldria que en el futur es dediqués una monografia

acadèmica que tractés en profunditat els elements que aquí jo sols apuntaré i exemplificaré sumàriament.

2.1. Eixos diacrònics

2.1.1. Història de la lexicografia

El diccionari Coromines parteix d'un buidatge notable –les dimensions del qual s'hauran d'establir en cada cas– de totes les grans obres lexicogràfiques catalanes. Coromines té en compte: el *Vocabulista in arabico*, atribuït a fra Ramon Martí († 1278); el *Torsimany* de Lluís d'Averçó († 1415), que és un tractat retòric i gramatical, seguit d'un diccionari de rimes. És una obra

Volum de l'arxiu Jordi Mir

basada en les *Lleis d'amors*, que és bàsica per a la comprensió de la poesia cortesana anterior a Ausiàs Marc. Jaume Marc (1335-1410), oncle d'Ausiàs, escriví un diccionari de rims, que porta per títol *Llibre de concordances*. Joan Esteve publicà a Venècia l'any 1489 (tot i que la llicència d'impressió és de l'any 1472) un *Liber ellegantiarum latina et valentiana lingua*. El frare agustinianà Gabriel Busa (ss. XV-XVI) adaptà al català l'any 1507 (amb una segona edició l'any 1562) el *Dictionarium latinum-hispanum* de Nebrija. El gironí Onofre Pou (s. XVI), que fou catedràtic de filosofia a la Universitat de Perpinyà, publicà el *Thesaurus puerilis* (1575), que va ser un llibre de text

universitari, ampliat i reeditat moltes vegades fins al segle XVIII. Pere Torra, *Dictionarium seu thesaurus catalano-latinus* (Barcelona 1653 – Vic 1757). Joan Lacavalleria, barceloní del segle XVII, *Gazophylacium catalano-latinum* (1696). Joaquim Esteve, Josep Belvitges, Antoni Juglà, *Diccionario catalán-castellano-latino* (Barcelona 1803-1805). Pere Labèrnia (Traiguera, 1802 – Barcelona, 1860), *Diccionari de la llengua catalana amb la correspondència castellana i llatina* (1839). Josep Balari (Barcelona, 1844–1904), *Diccionario Balari* (editat per M. de Montoliu, Barcelona, Facultat de Filosofia i Lletres, fascicles 1-8: A-G). Marian Aguiló i Fuster (Ciutat de Mallorca, 1825 – Barcelona, 1897), *Diccionari Aguiló* (editat per P. Fabra i M. de Montoliu, IEC, 8 vol., 1914–1934). Eberhard Vogel, *Diccionari portàtil de les llengües catalana i alemanya*, 2 vol., Berlín, 1906–1911). Pompeu Fabra (1868–1948), *Diccionari ortogràfic*, Barcelona 1917; *Diccionari general de la llengua catalana* (Barcelona 1932; 21954), obra sublim que s'inspirà notablement en el gran *Dictionnaire Général de la Langue Française*, 2 vol., París 1890–1900, de Hatzfeld–Darmesteter–Thomas. A.M. Alcover – F. de B. Moll, *Diccionari català-valencià-balear*, 10 vol., Palma de Mallorca 1926–1968.

Per a la parla de València, Coromines usà: Carles Ros, *Diccionario valenciano-castellano*, València 1764; Manuel Joaquín Sanelo (Xàtiva, 1760–1829), *Ensayo y diccionario del lemosín y valenciano antiguo y moderno al castellano* (obra que va editar i estudiar amb gran competència Joseph Gulsoy l'any 1964); L. Lamarca, *Ensayo de un diccionario valenciano-castellano*, València 1838; 21842; José Escrig, *Diccionario valenciano-castellano*, València 1851 (Coromines afirma que la 3a edició, ampliada per C. Llobart l'any 1886, no val res); Joaquim Martí Gadea, *Tipos y modismes y còses rares y curioses de la Terra del Gè (:Xè)*, 2 vol., València 1912–1918.

Per al parlar rossellonès, usà: Albert Saisset (Oun Tal) (Perpinyà, 1842–1894), *Oun pognat de catalanades* (1887); Carles Grandó, *Vocabulari rossellonès*, dins *Miscel·lània Fabra*, Buenos Aires 1943.

Per als parlars de les Balears emprà: Pere Antoni Figuera, *Diccionari mallor-*

quí-castellà, Palma 1840–1841; J. Amengual, *Diccionario mallorquín-castellano-latín*, 2 vol., Palma 1858–1878; Antoni Febrer i Cardona, *Diccionari menorquí-español, francés y llatí*, manuscrit de principis del segle XIX; Arturo Pérez Cabrero, *Ibiza, guía del turista*, Barcelona 1909.

2.1.2. Història de la llengua i de la literatura

Per a la llengua del període arcaic pre-literari, Coromines realitzà un buidatge de les obres següents: Joaquim Miret i Sans, *Les cases de templers y hospitalers en Catalunya*, Barcelona 1910–1913; *Documents en langue catalane. Haute Vallée du Segre, XI et XII siècles*, dins *Revue Hispanique* 1908; *El més antig text literari escrit en català*, Barcelona 1906; Bernat Alart (1824–1880), *Inventari de la llengua catalana* (el títol d'aquest gran aplec de cèdules manuscrites amb textos procedents de documents rossellonesos arcaics conservat a Perpinyà, se'l va inventar Coromines); Josep Balari, *Orígenes històrics de Catalunya*, Barcelona 1899. *Homilies d'Organyà* (s. XIII), edició de Coromines; Pere Pujol, *Documents en vulgar dels ss. XI, XII i XIII procedents del bisbat de la Seu d'Urgell*, Barcelona 1913; *Col·lecció Moreau*, diplomatarí compost per documents provinents dels principals monestirs de França conservat manuscrit a la Biblioteca Nacional de París; Heinrich Finke, *Acta Aragonensia*, 3 vol. de documents de la cancelleria reial, Berlín 1908s.; Ramon d'Abadal, *Catalunya carolíngia*, Barcelona 1955; B. Oliver, *Código de las costumbres de Tortosa*, Madrid 1881; *Consolat de Mar*, codi marítim dels segles XIII, XIV i XV, editat per F. Valls i Taberner, Barcelona 1930–1933; *Usatges de Barcelona*, editats per J. Rovira, Barcelona 1933; Joan Serra i Vilaró, *Les baronies de Pinós i Mataplana*, Barcelona 1930–1950; *Cartulario de San Cugat del Vallés*, editat per Rius i Serra, Barcelona 1945–1947; *Cartulari de Poblet*, Barcelona 1938.

Del període dels inicis literaris i l'època d'esplendor de la literatura medieval, Coromines tingué en compte els autors següents, «despullats» a partir d'un criteri personal. A mesura que anava llegint els textos, Coromines marcava amb llapis els mots que li cridaven l'atenció i posteriorment els traslladava d'aquests textos a

cèdules manuscrites o mecanoscrites que es van anar incorporant dins la gran calaixera.

Els autors que Coromines llegí són: Ramon Vidal de Besalú, Cerverí de Girona / Guillem de Cervera, Ramon Llull, Cròniques (Jaume I, Bernat Desclot, Ramon Muntaner i Pere el Cerimoniós), Reixac (un autor mallorquí que traduí la *Queste del Saint Graal* en un manuscrit de 1380 editat per V. Crescini i V. Todesco l'any 1917) Jaume Roig, *Curial e Güelfa*, *Tirant lo Blanc*, Francesc Eiximenis, Bernat Metge, Ausiàs Marc, *Vides de sants rosselloneses*, Antoni Canals, Jordi de Sant Jordi, Bernat Oliver, *Llegendes rimades de la*

Libres Verdaguerians, dels quals féu lectura Coromines

Bíblia de Sevilla, Isabel de Villena, Joan Roís de Corella (1433/43–1497).

La nòmina d'autors dels segles XVI–XVIII és la següent: C. Despuig (1557), el *Dietari* de Jeroni Pujades (1568–1635), les *Rúbriques* de Bruniquer (1614) i el Pseudo-Boades (Joan Gaspar Roig i Jalpí, 1568–1635), a més dels textos recollits per Milà i Fontanals en el *Romancerillo*.

Des de la la Renaixença fins a l'època de redacció del *DECat*, Coromines tria principalment els autors següents: Verdaguer (l'escalaborn de *L'Atlàntida*, els *Escrits juvenils*, la correspondència, *Canigó*), Marian Vayreda, Joaquim Ruyra, l'Onque Canyís (Amanci Martínez Ruiz), Narcís Oller, Joan Maragall, Mn. Joaquim Martí Gadea, Pere Coromines, Jordi des Racó (Mn. Alcover), Pons i Massaveu, Pitarrà (Frederic Soler), Massó i Torrents, Feliu i Codina, Emili Vilanova, G. Vidal i Valenciano, Josep Pous i Pagès, Bosch de la Trinxeria, el Baró de Maldà, el Dr. Francesc Camps i Mercadal, Pere d'A. Peña, Joan Lluís Pallarès, etc.

Cal observar que Coromines fa una tria que no és pas a l'atzar. Ell considera que hi ha autors que posseeixen una deu de llengua genuïna. Són principalment: Verdaguer, Vayreda, Coromines i Ruyra. Hi ha una colla d'autors costumistes, de valor literari escàs, però que aporten una veritable pedrera de materials lingüístics genuïns: el menorquí Camps i Mercadal, el barceloní Pons i Massaveu, els valencians Amanci Martínez o Mn. Martí Gadea, el mallorquí P. d'A. Peña i, en alguns casos, el mateix canonge Alcover, o bé personatges com el pallarès Joan Lluís, que havia estat pastor en la seva infantesa. En canvi, Coromines es malfia d'autors de llengua artificiosa com ara Víctor Català. Em sembla que en la immensitat del *DECat*, J.V. Foix sols és esmentat com a autoritat una sola vegada, a propòsit de la paraula 'cloïssa' i que escriptors genials com Josep Carner –l'estima pel qual Coromines m'havia manifestat en moltes ocasions: en moments d'inspiració en recitava poemes de memòria o bé m'explicava la història de la seva visita a Brussel·les, quan va ser proposat per al premi Nobel de literatura– poques vegades són citats com a autoritats dins el *DECat*.

2.2. Eixos sincrònics

2.2.1. Enquestes

Coromines va recórrer a peu tot el país, cercant informació directa sobre la toponímia i sobre la llengua. Coromines ha estat el lingüista que ha tingut un coneixement més extens de tots els parlars que componen la llengua, tret de l'alguerès, en el territori del qual no realitzà mai enquestes. Els materials que Coromines anava recollint en les «llibretes de camp» eren posteriorment transcrits en cèdules i posats per ordre alfabètic en el lloc corresponent del gran cedulari. Les enquestes van aportar moltíssima informació de gran interès sobre l'estat real de la llengua. A propòsit de *menys* diu:

En els anys 1961–63, recorrent les terres valencianes de cap a cap, ho vaig sentir a gent pagesa i de parlar integralment espontani, però quasi només al sud del Xúquer, bastant sovint sobretot del Benicadell enllà («*méz* o *ménys*» tinc anotat d'un muntanyenc de Tibi, i ho recordo d'altres pobles entre Alcoi i Alacant); més al

Nord *manco* o *menos* (aquest darrer fins en les dites castellanenques recollides en excel·lent català per Borràs i Jarque: «en eixe món tot té remei *menos* la mort». (DECat V, 593,b7-17)

2.2.2. Records personals

Un home com Coromines, que va néixer a Barcelona l'any 1905 i que va viure, des d'una posició privilegiada, uns moments decisius en la història de la llengua al llarg del segle XX, i que posseïa una memòria prodigiosa, era capaç de documentar, per records personals, la vida de molts mots de la llengua. En el DECat n'hi trobem un bon recull que són, ni més ni menys, el testimoni del mateix Coromines:

[Estudi] Aplicat a la institució d'estudis, amb caràcter concret, ha restat usual fins recentment (entre molts, *l'Estudi* de Cordelles, Barcelona, segle XVIII; *l'Estudi General Lul-lià*, Mallorca, segle XX, etc.), i acabà per descendir particularment a l'escola de primeres lletres: «era jo molt nin, quan amb altres xicots del veïnat, ens ajuntàvem - - - per arribar en collada, i sempre tardans, malgrat els renys del mestre, a *l'estudi* d'Albanyà», M. Vayreda (*Puny*, II, 51); no sols era l'únic terme usual en temps del meu pare en el barri de Raval, sinó que encara ho era, almenys en les cases modestes, en els meus anys 1910-1915 (si bé la major part ja dèiem *el kulègit*, i els mestres, *l'escola*). (DECat III, 811,b17-28)

2.2.3. Informants

La nota al final del «Prefaci» del primer volum del DECat dona les gràcies a tota una nòmina de personatges; alguns són ben coneguts, com els Moll, pare i filla, i altres gairebé desconeguts, que van furnir a Coromines nombroses informacions sobre els diversos parlars de la llengua. Moltes d'aquestes informacions responien a consultes directes de Coromines, que normalment eren respostes per carta pels informants. Coromines solia guardar les mateixes cartes dels seus informants en el lloc corresponent del cedula. En altres casos, especialment en el de Josep Giner, les informacions sobre fets lingüístics diversos eren enviades espontàniament per l'informant a Coromines. És interessant el testimoni del DECat a propòsit de les informacions aportades per Mn. Isidor Macabich, el gran erudit eivissenc:

A Eivissa, PzCabr. recollia «*fendi*: falla». El Dr. Is. Macabich m'escrivia 1964: «fa molt de temps que no he sentit dir aquest

mot, i pens que no s'usa al camp. A Vila s'usava antigament (e tònica i oberta). Record que a casa ho havia sentit dir moltes vegades. Es parlava d'algú que tenia un negoci i no li anava endavant, o esperava un empleo (en aquell temps de política, en què molts d'això vivien) i a la fi no l'hi daven: I deien –Ho tenia tot ben escandaïat - - - o ho dava ja per segur, i li ha fet *fendi*». (DECat III, 950,a20-29)

3. Macroestructura del DECat

Coromines en els seus diccionaris castellans ja havia aplicat el mètode d'organitzar el cabal lèxic de la llengua per famílies emparentades lingüísticament. Aquest sistema és econòmic i intel·ligent, atès que evita haver de repetir una gran quantitat d'informació que sol ser comuna a tots els mots d'una família. Així, sota l'entrada *estar* hi trobem: *estable*, *establar*, *estabrir*, *establiment*, *restablir*, *estació*, *estada*, *estadant*, *estadal*, *estadi*, *estantis*, *estança*, *estontolar*, *estintolar*, *estant*, *estaria*, *estatge*, etc., fins a arribar a 226 mots tractats dins l'entrada *estar*. En els diccionaris castellans l'obra de què partí Coromines per a organitzar tots els seus materials lingüístics va ser el *Diccionario de la Lengua Castellana* de la Real Academia Española; en el DECat les obres de referència van ser, en primer lloc, el *Diccionario general de la llengua catalana* de Fabra i el *Diccionario català-valencià-balear* d'Alcover i Moll. El sistema d'ordenació dels mots per famílies a vegades és tan subtil que arriba a marejar fins i tot el fillòleg més pacient. Així, la paraula *mainada* cal anar-la a cercar dins l'entrada *romandre*.

El DECat anuncia en el títol que és *complementari*. Complementari de què? No es diu enlloc, però cal que tothom entengui que el DECat vol complementar el Fabra i el Moll. Les aportacions en aquest sentit no són pas molt extenses, però sí que són molt interessants. Així, a propòsit de *tarumba*, Coromines diu:

Fabra va oblidar-se'n en el *Dic. Ortogràfic*, però ho deia sovint, com reporto en la meua necrologia, a propòsit de la vil denúncia de Griera, en pujar la dictadura, com a «separatista»: «aquest atac li hauria pogut costar la llibertat i la seva petita fortuna, i en tot cas estigué molt a prop de costar-li la seva posició a les Oficines Lexicogràfiques - - - Doncs, ¿sabeu com la seva bondat explicava, i gairebé excusava, una tal traïció? –D'ençà –deia Fabra– que va estar

malalt del tifus, va quedar *tarumba*–.» (DECat VIII, 303,b44-53).

Sobre la paraula *pràcrit*, nom d'algunes llengües de l'Índia, diu:

Pràcrit definició deficient en el *Dfa*. i *AlcM*; cal afegir-hi: «de la Índia medieval», veg. la introducció de la traducció de Kalidassa, *Vicramórvaç*, per P. i J. Coromines, Palma, Moll, 1971. (DECat VI, 771,b16-19)

Com es desemmascara un fantasma?

Giraldenc, *giraldet*, inexistents, cíniques invencions de l'infeliç a qui Salvat, mercader editorial, pagava una misèria per afegir augments que fessin comprar les seves detestables reedicions del Labèrnia (*giraldete* és un mot castellà). D'ara endavant prescindirem tàcitament de tals addicions posterior a l'ed. de 1888. (DECat IV, 504, b58 - 505,a4)

**Mitjaleta* d'alguns dicc. dolents i recents és confusió d'aficionats entre els sinònims *mitgera* i *mitgerola*. (DECat V, 670,a12-14)

Cal notar que en alguns casos Coromines es limita a fer una remissió a una altra obra seva. És el cas de *galavars*, 'planta herbàcia de la família de les papilionàcies', en què el DECat es limita a remetre al *DCEC*, *galavardo*. En altres casos despatxa alguns mots dient que pertanyen a la gramàtica:

[MOLT] Mot que pertany per enter a l'estudi de la gramàtica. En el nostre dicc. a penes cal que se'n digui res. Ens limitem a uns pocs detalls de forma i d'ús, menys coneguts, i a algun que pot sorprendre. Inútil dir que el trobem des dels primers textos catalans, ja abans de les *Hom. d'Organyà*. (DECat V, 764,a9-14)

4. Microestructura del DECat

És constant l'esquema següent en tots els articles del DECat:

1. MOT. Definició sumària i etimologia resumida. 1.ª doc. (primera documentació).
2. Autoritats: 2.1. Medievales. 2.2. Renaixença i principis del segle XX.
3. Paral·lels romànics.
4. Discussió etimològica.
5. Derivats.
6. Compostos.

Són modèliques per la claredat amb què són redactades les entrades *enlleir-se* (III, 368,a20 ss.) i *entrar* (III, 395,a29 ss.), aquesta redactada per Gulsoy.◆